

УДК 321.01:94(477)''1919''–1920''

Галина Дутчакдокторант кафедри державного менеджменту
НАДУ при Президентові України, к.і.н.**УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ КОМІТЕТ В ПАРИЖІ:
ОБМАНЛИВІ МОЖЛИВОСТІ Й ПЕРСПЕКТИВИ**

У статті розкрито сутність Українського Національного комітету. Для українців і французів комітет себе представляє як орган, що відстоює національні інтереси Незалежної України. В дійсності, Український Національний комітет співпрацював із українським радянським урядом.

Ключові слова: Україна, Французька Республіка, Національний комітет в Парижі, Нарком закордонних справ, україно-радянський уряд, українські архіви.

Galyna DutchakDoctoral student of Public Management Chair
of the NAPA under the President of Ukraine, PHD in Historical Sciences**ADVENTUROUS GOVERNMENT ACTIONS OF THE UKRAINIAN
NATIONAL COMMITTEE IN PARIS: DECEPTIVE POSSIBILITIES AND PROSPECTS**

Setting of the problem. As it is known the best defence is offence. It is fair that: the strong states protect their interests on foreign territories, weak one – in their own country. These truths are fully applicable to the history of public administration. By the time until a war for history will take place on our territory until historical battles will unfold around the events of our national history, while we will be «judged» – we will be in fact weaker and our chances of winning are miniscule.

To do this, we need to proceed in the studying from the history of the public administration of Ukraine to the original sources. And that is what the archives are: the originals and certified copies. Indeed, in our history of the public administration are «awkward moments», but we need to know about them, so they will not happen again. Let us remember how in the early 1990s the Ukrainian politicians discussed, as a «national hero» Petlyura sold lands of the Ukrainian nation, by giving Galicia and Volyn together with Kholmshchyna under the domination of Polish magnate. It's a shame, but it is confirmed by the state archives. This article is about the painful page of our history of the state – the Ukrainian National Committee in Paris.

It is well known that without the knowledge of the past the future cannot be determined. To predict the future, you should be aware of all the paths of the national development. It is necessary to mention Winston Churchill's famous dictum that: «if you wish to see far into the future, you must look deep into the past».

Analysis of the latest research and publications. The problem of studying of the Ukrainian National Committee in Paris, this subject has not become a subject of special research. In historiography touched only some aspects of the overall study of subject in the context of cooperation between Ukraine and French Republic. The level of knowledge of the given problem confronts us with the task – on the basis of all available published and archival sources to present an analysis of the work of the Ukrainian National Committee in Paris.

Aim is to explore cooperation between the Ukrainian National Committee and the Ukrainian-Soviet Government.

Statement of the main material. From Genoa on 3 May 1922 the letter from Sergii Markotun sent on the letterhead where it says: «The Ukrainian National Committee in Paris» [2]. The letter was addressed to Christian Rakowski, member of the Russian delegation at an international conference in Genoa. Let us try to find out wherefrom emerged and what was a role of Sergii Markotun in the Ukrainian affairs. Events that have taken place in Ukraine in 1917-1919, convinced the supreme leadership of the secret organization for a while to postpone the idea of an independent Ukrainian state.

Considering this the Ukrainian National Committee admitted that the only way to guarantee the inviolability of connections in international affairs that unite the free republic, members of the Russian Federation, and in particular the protection of national interests of Ukraine, a part of this Federation, is the recognition of the existing Soviet-Ukrainian Government as the Government of Ukraine.

The Ukrainian National Committee declared his totally negative attitude to any foreign intervention policy against Ukraine, considered the foundation of its foreign policy friendly rapprochement between France and the Russian-Ukrainian Federation and intended to make all its dependent efforts in this direction. In particular, the Committee attempted to promote economic relations between the two countries and pledged to do all it can to facilitate the creation of financial, industrial and commercial organizations in the interest of both countries.

Conclusions. In fact, Ukraine has to face the same dangers and threats that were 100 years ago, when through arrogance, confidence in their own uniqueness, exclusivity, unwillingness to reckon with the opinion of other countries, critically assess the events in Ukraine failed to maintain independence. The situation is similar in many ways and is repeated today, and will be very sad if the lessons of state of 1917-1921, despite numerous discussions, conferences, publications, are still not learned by modern Ukrainian officials.

Key words: Ukraine, the French Republic, the National Committee in Paris, the People's Commissar for Foreign Affairs, the Ukrainian-Soviet government, Ukrainian archives.

© Дутчак Г. О., 2017.

Галина Дутчак

докторант кафедри державного управління
НАГУ при Президенті України, к.и.н.

УКРАИНСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ КОМИТЕТ В ПАРИЖЕ: НЕПРАВДИВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

В статье раскрыта сущность Украинского Национального комитета. Для украинцев и французов комитет себя представлял как орган, отстаивающий национальные интересы независимой Украины. В действительности, Украинский Национальный комитет сотрудничал с украинским советским правительством.

Ключевые слова: Украина, Французская Республика, Национальный комитет в Париже, Нарком иностранных дел, украинско-советское правительство, украинские архивы.

Постановка проблеми

Як відомо, краще захисту є напад. Справедливим є і наступне: сильні держави захищають свої інтереси на чужій території, слабкі – на своїй. Ці істини повною мірою прийнятні і до історії державного управління. До того часу, доки війна за історію буде проходити на нашій території, доки історичні баталії будуть розгортатися навколо подій нашої державної історії, доки «судитимуть» нас – ми в сутності своїй будемо слабшими і наші можливості на перемогу будуть мізерними.

І тому необхідно переходити до вивчення історії державного управління України, до першоджерел, а це є архіви: оригінали і завірені копії. Звичайно, що у нашій історії державного управління є «незручні моменти», але ми про них повинні знати, щоб вони не повторилися. Пригадаймо, як на початку 1990-х рр. українські політики обговорювали, як «національний герой» С. Петлюра торгував землями Української нації, віддаючи Галичину та Волинь з Холмщиною під панування польського магната. Прикро, але це підтверджують державні архіви. Ця стаття про болючу сторінку нашої державотворчої історії – Український Національний комітет в Парижі. Загальновідомо, що без знання минулого неможливо визначити майбутнє. Щоб передбачити майбутнє, потрібно мати уявлення про всі шляхи державного розвитку. Варто навести з цього приводу знамениту сентенцію У. Черчилля: «Щоб якнайдалі заглянути в майбутнє, ми повинні глибоко заглянути в минуле».

Проблема вивчення Українського Національного комітету в Парижі ще не стала предметом спеціального наукового дослідження. В історіографії порушувалися лише деякі аспекти загальної тематики в контексті вивчення співробітництва України і Французької Республіки. Ступінь вивченості зазначеної проблеми ставить перед нами завдання – на основі всіх наявних опублікованих і архівних джерел представити аналіз роботи Українського Національного комітету в Парижі.

Мета – дослідити співпрацю Українського Національного комітету з українсько-радянським урядом.

Серед українських учених існує багато розбіжностей щодо діяльності «Українського Національного комітету в Парижі», але запропоновані нами документи, які вперше вводяться до наукового обігу, свідчать зовсім не про пріоритетність українських національних інтересів. Додамо, що листи від «голови» Комітету дуже старанно підшивалися в окрему папку,

деякі з них передруковувалися. Нині можна констатувати, що листування С. Маркотуна і Х. Раковського було «настільною» папкою Х. Раковського. З цього листування видно, як майстерно партійні працівники намагалися використовувати один одного для досягнення своїх цілей.

Із розвідувального управління, другого відділу штабу командуючого всіма збройними силами України і Криму, 30 грудня 1921 р. повідомлялося в Нарком закордонних справ: «Есть в Белграде и маркотунский «отдел» Молодой Украины. Председательствует в нем известный шпик Петр Гузенко. Все эти господа служат во французской контрразведке, ведут на французские деньги агитации против Украинского правительства и украинского национального движения. Гузенко вошел в согласие с русскими монархистами, сгруппировавшихся в «Союз спасения России». В состав организации входит: военный агент генерал Патоцкий; уполномоченный подачами беженцев д.с.с. Палеолог; генерал Врангель. Союз везде имеет свои отделения; Центральное отделение в Берлине, председатель – Юрий Долгорукий...» [1]. Як бачимо з інформаційного повідомлення, Український радянський уряд був інформований про всі закриті справи.

3 Генуї 3 травня 1922 р. відправлено листа від Сергія Маркотуна на бланку, де значиться: «Український Національний комітет в Парижі» [2]. Лист був адресований Християнові Раковському, члену російської делегації на міжнародній конференції в Генуї. Спробуємо з'ясувати, звідки виник і якою була роль в українських справах Сергія Маркотуна. Події, що відбуваються в Україні в 1917–1919 рр., переконали верховне керівництво таємної організації на деякий час відкласти ідею про самостійну Українську державу.

У зв'язку із ситуацією, що склалася, масони скоригували свої політичні плани. У паризьких ложах (Париж був одним зі світових центрів масонства) обговорювався проект перетворення колишньої Російської імперії в Союз республік. Важливе місце в цьому проекті відводилося Україні, яка мала стати однією із союзних республік, що підтримує федеративний зв'язок з іншими частинами імперії, яка розпалася. Лише після того, як українцям вдасться міцно затвердити усвідомлення того, що вони – самостійна національність (а не малоросійська гілка російської нації), масони вважали можливим поставити питання про державну незалежність України. Проект активно підтримував глава українського масонства С. Маркотун, але С. Петлюра план відхилив. Адже в самостійній Україні він міг претенду-

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Мета

Виклад основного матеріалу

вати на головну роль, а в Україні, яку пов'язують федеративні узи з Росією, це було неможливим. Вимагаючи негайної підтримки масонами ідеї повної незалежності України і водночас прагнучи не розривати зв'язку з орденом, С. Петлюра заснував і очолив нову Велику ложу України. Але вище керівництво Ордену вільних каменярів бунт не схвалило і новостворену ложу проігнорувало, а її голову позбавило всілякої підтримки. А без такої підтримки Симон Петлюра втратив інтерес для світових політиків. Орден тому й був сильний, що вмів ставити стратегічні плани вище за амбіції окремих своїх членів. Цю загальнодоступну інформацію неможливо ні підтвердити, ні спростувати.

Поразка українських військ на фронтах призвела до краху всіх намірів С. Петлюри – масонство змушене було перекочувати в еміграцію. З 1920 р. у Франції, Польщі, Швейцарії, в містах, де проживали українські емігранти, стали створюватися масонські ложі.

Знову згадаємо С. Маркотуна, який писав Х. Раковському: «Я маю честь, посилаючись на наші недавні розмови, підтвердити Вам наступні пункти щодо політичної позиції та дій нашого Комітету». У листі йшлося про те, що Український Національний комітет – приватна організація захисту українських національних інтересів на основі російсько-української федерації, поза всякими соціальними програмами, зокрема комуністичною, в ім'я життєвих інтересів російсько-української федерації та збереження недоторканності національних територій, вважає неприпустимим таке становище, за якого Росія залишається позбавленою користування своїми міжнародними юридичними правами.

З огляду на це, Український Національний комітет визнавав, що єдиним засобом гарантувати в міжнародних відносинах недоторканність зв'язків, які об'єднують вільні республіки, що входять до складу Російської Федерації, і, зокрема, захист національних інтересів України, що входить у цю Федерацію, є визнання існуючого радянсько-українського уряду як уряду України.

Український Національний комітет заявляв про своє абсолютно негативне ставлення до всякої політики іноземної інтервенції проти України, вважав основою своєї міжнародної політики дружнє зближення між Францією і Російсько-Українською Федерацією і мав намір докласти всіх залежних від нього зусиль у цьому напрямі. Особливо Комітет намагався сприяти встановленню економічних відносин між обома країнами і зобов'язався зробити все від нього залежне для полегшення створення фінансових, промислових і комерційних організацій в інтересах обох країн.

Український Національний комітет вважав за необхідне точно вказати, що він ні в якому разі не міг би допустити відокремлення України від Російської Федерації, через що він вважає абсолютно неможливим який би то не було договір з контрреволюційною групою С. Петлюри, банди якого здійснили згубні набіги на Україну.

Комітет аргументував свою роботу відсутністю заперечень щодо цієї діяльності з боку французького уряду. На завершення свого листа С. Маркотун звертався до Х. Раковського: «Я буду щасливий, п. голова, отримати від Вас підтвердження єдності наших поглядів» [3].

У листі-відповіді Х. Раковський повністю схвалював

лояльну позицію Українського Національного комітету щодо українського радянського уряду, оскільки він вважав надзвичайно корисним сприяння комітету в зближенні між Францією і Російсько-Українською Федерацією і відновленні економічних зв'язків між цими двома країнами. «На мою думку, це є завданням першорядної важливості, і рішення цього завдання відповідало б моїм найгарячішим побажанням. Члени Українського Національного комітету і рекомендовані ним особи матимуть повну можливість вільного пересування і пересування на Україні. Український радянський уряд залишає за собою право довірити Українському Національному комітету відомі функції з представництва та з економічної роботи, які можуть виявитися потрібними в поточний перехідний період для полегшення відновлення відносин між Францією та Україною» [4].

Повернемося до України, зокрема до засідань ЦК КП(б)У. Так, 11 березня 1922 р. на засіданні ЦК КП(б)У розглядалося питання про взаємини між РРФСР і УССР. У документі (протоколі засідання) йшлося про те, що, залишаючись на позиції тез Всеросійської конференції РКП(б) в грудні 1919 р. з національного питання, ЦК КП(б)У наполягає на необхідності конкретизації взаємовідносин РРФСР і УРСР в сенсі визначення та уточнення прав і обов'язків УРСР, для чого вважає за доцільне створити спеціальну комісію з членів ЦК РКП(б) і ЦК КП(б)У для остаточної і точної розробки взаємин РРФСР і УРСР. Тов. Рейхелю доручалося зібрати всі матеріали, що стосуються взаємовідносин органів РРФСР і УРСР в практичній діловій роботі. Було доручено виробити до від'їзду до Москви тов. Яковлева проект взаємин НКЗС РРФСР і УРСР і до представлення в Москву внести на розгляд до Політбюро [5].

Висунуті урядом Р. Пуанкаре гасла приваблювали значну частину населення здавалося б своєю простотою встановлення панування Франції в Європі. Впродовж 1922 р. у середині Національного блоку поглиблювалися розбіжності між правими партіями, що становили основу урядової коаліції, і радикалами, що виступали за більш гнучкий курс. Найбільшою гостроти суперечності в середині правлячої коаліції досягли з приводу відносин з Радянською Росією. Багато впливових лідерів радикалів дедалі більш наполегливо вимагали повороту до «примирення» з нею. За підтримку цього курсу після укладання в квітні 1922 р. радянсько-німецького договору в Рапалло став рішуче висловлюватися знаний французький політик ліберального напрямку Е. Ерріо, який заявив: «Мене переслідує страх побачити Францію, що залишилася одинокою».

Якщо порівнювати роботу українських урядів (1917–1919 рр.) і радянського українського уряду (початок 1920-х рр.), то можна зробити об'єктивний висновок, що радянський український уряд з великою відповідальністю і вірою у правдивість соціалістичних ідей поставився до побудови радянського устрою на Україні. Чого лише варті агентурні повідомлення за 9 травня 1922 р: «сведения о намерениях французских политических кругов. Несколько дней тому назад Нолле получил меморандум, подписанный генералом Гофманом. Этот меморандум содержит выработанный в деталях план общей политики союзных держав и Германии против Советов. Согласно плану генерала Гофмана, было бы возможно образовать армию из

добровольцев, численностью от 400 до 500 тыс. человек, но при условии, что Франция доставит вооружение и снаряжение, ввиду того, что ввиду разоружения подобная армия в Германии не получит нужного технического материала» [6]. Звичайно, що, отримуючи такий оперативний матеріал, український радянський уряд міг стратегічно грамотно будувати свою зовнішню політику.

Важливим етапом взаємовідносин між Радянським Союзом і капіталістичним світом була Генуезька конференція (1922 р.). Якщо на першому етапі підготовки конференції А. Бріан ішов назустріч Ллойдю Джорджу і був готовий обговорити питання про встановлення економічних відносин з радянською Росією, то Р. Пуанкаре, який замінив його, і французький представник на конференції Барту все зробили для зриву конференції. Вимоги Франції зводились до того, що: Радянський уряд повинен взяти на себе фінансові зобов'язання своїх попередників, а також відповідальність за матеріальні втрати іноземців, якщо ці втрати сталися від дій або помилок Радянського або попереднього йому уряду.

Далеко не дружна стосовно Радянської Росії лінія поведінки Р. Пуанкаре далася взнаки у вирішенні питання про участь Радянського уряду на Лозаннській конференції. Саме Р. Пуанкаре підписався під нотою від імені Франції, Великобританії та Італії, що заперечувала вимоги Радянського уряду про участь Радянської делегації у вирішенні всіх питань, які підлягали розгляду на конференції. Саме в цей період у керівних колах французької «буржуазії» почався рух, спрямований на зближення з Радянською Росією. Поїздка Е. Ерріо до Москви в 1922 р. відображала ці настрої [7].

10–16 квітня 1922 р. розпочалася Генуезька конференція, в якій Г. Чичерін погодився взяти участь на тих засадах, що були вироблені згідно з побажаннями Франції на конференції в Каннах, тобто за умови, що в Генуї обговорюватимуться тільки ті теми, які розглядалися в Каннах. Франція, яка не хотіла брати участь у конференції в Генуї, погодилася на це в разі дотримання таких умов: ніякої дискусії про репарації, обеззброєння, повне виконання постанов, прийнятих у Каннах, недоторканість приватної власності, визнання владою-спадкоємцем усіх зобов'язань попередніх влад, правовий захист іноземців у всіх державах, охорона держав перед нападом з боку сусідів тощо. Уже в програмі конференції було передбачено, щоб питання про Росію не ставилося і формально не вважалося найважливішим. Було сформовано сім комісій, з яких кожна, крім першої, називалася відповідно до напрямку своєї діяльності: фінансова, транспортна, і тільки перша комісія, яка мала займатися російськими справами, називалася «перша комісія». Вона повинна була вибрати підкомісії, які вирішуватимуть політичні російські питання. Таким чином, формально було відхилено російське питання в цілому [8].

С. Маркотун повідомляв Х. Раковському, що 15 червня 1922 р. у зв'язку з Гаазькою конференцією настрій тут украй напружений і насторожений. Він зазначав, що, маючи великі зв'язки в пресі й широке представництво, польсько-румунська політика веде наступ, і що Комітет докладає всіх зусиль, щоб утримати старі й захопити нові солідні позиції для проведення федеративної політики і для франко-російського зближення.

«Я скомбінував всі факти переходу на російську сторону: Бича і його кубанців, Гнілорібова (Дон) і Ніковського, колишнього петлюрівського прем'єра, і пишу записку для міністерства з цього приводу. Я говорив з Матвієм Івановичем. Він дуже зажурився, йому не дають ніяких віз і взагалі становище його важке (яке заважає його цінній економічній діяльності). Тільки що бачив Шеретті ді ля Рокка і отримав лист від міністерства, вельми сприятливий для справ з Росією. Сподіваюся наступного тижня побачити голову Ради міністрів.

Відносно Гааги з точки зору правлячих кіл: принципове визнання боргів, принципове визнання права на відшкодування за збитки, понесені іноземцями.

Я накидав Вам грубу схему принципу переговорів і одне можу сказати: вона спирається на ретельне продумування як перспектив Радянської влади в іноземній політиці, так беручи до уваги внутрішнє виснаження і відсутність у цієї влади матеріальних засобів, ... то я приїду до Гааги із задоволенням допоможу, чим зможу, нашій спільній російсько-українській справі» [9]. Слід додати, що українські закордонні сили не складали зброї у боротьбі з більшовиками. Так, у період проведення Генуезької конференції радянською зовнішньою розвідкою вдалося отримати відомості про підготовку терористичних актів проти членів радянської делегації, виявити виконавців цих актів, перехопити листування С. Петлюри і О. Шульгіна з цього питання [10].

У наступному листі від 25 травня С. Маркотун повідомляв, що в Парижі «знайшов дуже загалом сприятливе положення для ідеї зближення між Францією та Україною, так само як і для відновлення нормальних економічних відносин між обома країнами. Особливо сприятливий прийом зустріли ми у фінансових колах, і це дає мені ґрунтовну надію на можливість навіть більш швидкої, ніж ми сподівалися, організації товариства вивчення, яке ми проектували спільно з Красніним.

Всяка відстрочка з боку України в ратифікації Рапалльського договору повинна вважатися найкращим засобом для поліпшення становища з точки зору зближення між Францією та Україною». І далі: «...якщо б Ви бажали побувати кілька днів у Франції, я сподіваюся, що мені завжди вдалося б влаштувати цю справу. Пан Даладьє, депутат-радикал-соціаліст, один з найвідданіших друзів Росії, просив мене запросити Вас, чи буде йому можливим через деякий час з'їздити на кілька тижнів в Україну. Я вважаю, що подорож Е. Даладьє є надзвичайно бажаною з точки зору зближення між Росією і Францією, зважаючи на лояльну і мужню позицію, яку Даладьє завжди зберігав у питаннях про розчленування Росії і по відношенню до політики іноземної інтервенції» [11].

Можна тільки захоплюватися роботою радянської агентури і тим, як харківський радянський уряд використовував її. Звичайно, такої інформації про С. Маркотуна не можна не вірити. В іноземне відділення Г.П.У України 4 липня 1922 р. надійшов абсолютно секретний матеріал від Г.П.У з Москви. Документ був перекладений з французької мови на німецьку. Першоджерелом був Берлін, і відомості, що містяться в ньому, належали німецькій розвідці. У документі йшлося про те, що українська група, що іменує себе Українським національним комітетом під головуванням С. Маркотуна, увійшла в Генуї в зговір з Українським радянським

урядом. При А. Керенському С. Маркотун, який обіймав посаду начальника залізничної міліції, був замішаний у кількох великих скандалах і змушений був залишити свою службу. С. Маркотун створив в Україні масонську ложу, яку він приєднав до ложі Великого Сходу в Парижі, увійшов в тісні відносини з різними керівниками французьких масонських лож і при П. Скоропадському працював головним секретарем Міністерства закордонних справ. Насправді, на думку П. Скоропадського та інших, згідно з іншими достовірними джерелами, С. Маркотун був ніким іншим, як агентом французьких масонських лож і агентом військового союзного командування, що перебувало на той час у Яссах. Приїхавши до Парижа, він створює там Український національний комітет, у якому не було жодного українця, який би говорив рідною мовою. Цей комітет мав своє управління при російському посольстві в Парижі і є так званим Українським агентством Маклакова.

Метою С. Маркотуна є не федерація з Росією, а тільки тісний союз з нею нуворішів, які базуються на кількох нафтових концесіях.

Фактично Україні доводиться стикатися з тими самими небезпеками і загрозами, що й 100 років тому, коли через зарозумілість, упевненість у власній неповторності, винятковості, небажання рахуватися з думкою інших держав, критично оцінювати події в Україні не вдалося втримати незалежність. Аналогічна ситуація багато в чому повторюється і сьогодні, і буде дуже прикро, якщо уроки державотворення 1917–1921 рр., незважаючи на численні дискусії, конференції, публікації, залишаться незасвоєними сучасними українськими урядовцями.

Література.

1. ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, д. 567, лист. 1–2.
2. ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 87, арк. 5.
3. ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 87, арк. 5.
4. ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 87, арк. 9.
5. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 6, спр. 29, арк. 49.
6. ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 593, арк. 3.
7. ГДА МЗС України, ф. 1, оп. 1, спр. 75, арк. 4–41.
8. ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, д. 1192, лист. 267.
9. ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 87, арк. 2–21 зв.
10. Очерки истории Российской внешней разведки. – Междунар. отношения. – М., 2006. – Т. 2. – С. 166.
11. ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 87, арк. 18.